

AMICULU SCÓLEI

fóia pentru naintarea invetiamentului si a educatiunei
la Romani.

Ese in tóta Sambat'a. — Pretiulu abonamentului pentru provinciile austriace: pe anu 4 flor., pe siése luni 2 flor. 25 cr., pe trei luni 1 flor., 25 cr.; — éra pentru Romani'a: pe anu 30 piastrii (lei) si pe semestru 16 piastrii. — Pentru inseratiuni se vor respunde 5 cr. de serie. — Abonarea se face la postele c. r. si pela DD. corespondinti.

Era-si cele optu nefericiri ale D. „Membru.“

Es gibt keinen so unangenehmen Gegner, als denjenigen, der vom dilettantischen Standpunkt aus glaubt ein Urtheil zu haben und gar keines hat.

Kuranda in der 45-ten Sitzung.

In N. 50. alu „Am.“ dein a tr. mi luasem volia a face nesce contra observári asupra „observatiuniloru ortogr.“ ce publicase „unu Membru alu societatei literarie“ in N. 47. alu Am. Candu am scrisu sírurile acele nece prein mente nu mi-a trecutu se me confundu in polemie lungi. Cè omulu propune, D. „Membru“ despunc.

D. „Membru“, seau dupa botezulu cestu nou „N. N.“, in numerii 8—9 ai „Am.“ ese cu unu „Adausu“ la cele dein N. 47., in care deslucisce unele, modifica, au chiaru scamba altele dein tesele sale. Acumu singuru impregiurarea, cà „M.“ se vede costrinsu a pune adausu, seau mai dupa vorb'a comuna „petecu“, pre cele díse de D. Sa sí scarmanate de I. F. sí A. S., se pare a aruncá unu feliu de umbra asupra „unui membru alu societatei literarie.“ De ora-ce vedi D. Ta lumea este de parere, cà „societátile lit.“ -si impartu diplomele numai la barbati de aceli-a, cari-su de plenu rutinati intru unulu, seau altulu ramu de scientie; sí dela asfeliu de barbati ascepta apoi scrieri bene rumegate si in-eliagate asia, cátu se nu aiba lipsa de „petecu“. Si deca pre langa tote aceste vede, cà acestu „M. de societate lit.“ a aflatu cu cale a pune pre vesmentulu seu dein N. 47. „petecu“ cu multu mai mare decâtu cliaru vesmentulu: incepe a prepune, cà se voru fi aflandu „soc. literarie“, cari au cu câte un'a diploma prea multu. — Au va díce ore-cene: „ves-

mentulu lui „M.“ erá nou nouit, cà Fórfec'a ta sí gur'a mare*) a celui-alaltu l-au spantecatu etc. In capulu acest-a cu atátu e mai reu. Deca nesce „nepreceptu“ (pleno titulu) au fostu in stare a i-lu spantecá: atunci ce ar fi de elu, candu l-ar luá la falanga nesce barbati „cu principiu?“

Dícu singuru impregiurarea ace'a cà D. „M.“ s'a petecitu asia cumplitu, face, cà nece eu, nece altulu cene-va, se-i fimu detori nece cu cea mai mica observare. Sí nece m'asiu fi incumetatu a ocupá tempulu onor. cetitori cu sírurile aceste, de nu cumva D. „M.“ mi ar fi casianatu nedreptate resvertindu íntielesulu díseloru mele dein N. 50., sí prein acest'a me ar fi astrinsu, se apucu armele spre aperare sí cu una cale se facu sí câte-va observári ulteriores la nefericirile recificate ale Domniei Sale.

Nedereptatirile, ce-mi face D. „M.“, suntu: I. cà me provocu la argumente autoritative. —

Marturia-mi este articulu meu dein N. 50., cà eu nu m'am provocatu la nece unu argumentu autoritativu. Ei liertare! m'am provocatu totusi intru unu locu, adeca cliaru in urm'a acelui „exordiu lungu“ unde am disu' cà cèloru, ce nu le a datu man'a a se ocupá cu studiulu limbei romane, le cauta se asculte de celi, ce cu anii de capu s'au cuprinsu-se cu obiectulu acest-a; le cauta, díceám, se asculte, pana-ce voru apucá se scia mai multu, decâtu celi, ce-i dascalescu acumu. Sí spre a dá taria acestei díse, me provocai la autoritatea mentei sanetose. Ore acest'a se fia caus'a, pentru care mi se face ace'a imputare grea, cà facia cu arg. D. Sale cele „obiective“ eu aducu numai de celea „autoritative?“ De este acest'a, me plecu sí dícu,

*) Liertare espresiunei! asia numesce „M.“ pre A. S. in mai multe locuri. — F.

că a me provocă la menea sanetosa nu-mi va fi ru-sine nece o data. Era de nu este acest'a, spunu de-reptu, intru nepreceperea mea nu potu află, pre ce-si baseza „M“ imputarea acest'a—de nu cumva pre „aeru,“ care la D. Sa joca rola atâtu de insemnata. La tota intemplărea me vrea indetoră forte, deca ar fi anumitu acele argumente autoritative, că asia se mi potu cunosce ratecirea.

II. Era candu me invinovatiesce, că nu ascultu de comisiunea filologica, asia minunatu argumenteza in contra-mi, de cauta se amutiescu de totu, se lasu se vorbesca acestu arg. obiectiv u alu D. Sale. Asia „s'a fostu hotaritu, că verbulu clamo etc. romanesc se se scria chem“. Ore unde se afla protocolulu cu acesta „hotarire“? — Scrietoriula acestoru siruri nu crede, că barbatii eruditi, ce au luat parte la ace'a comisiune se fia potutu aduce o „hotarire“ asia de totu in contrastu cu natur'a limbei romane, hotarire, care fora multa batere de capu se pote cunosce de neintemeliata, si luata dein ventu. Au nu dicemu pana astadi „elu kiam“ si in ce storcutoriu ar trebui se punemu pre kem că se ne esa dein elu „kiam“

— Dein contra de vomu dice: in pers. 1. pronuncia a coresa ar fi kiamš, cē vocalea suplirei preface pre a de dupa elu in (vocale erasi suplire) e — că in limb'a nostra „*similis simili gaudet*“ are potere asia mare, de anevolia credu se se afle pre intregulu pamentu vre-una limba, a carei sunete asia desu se se prefaca si mute unele pre altele că ale celei romanesci — si apoi e acest-a sorbe pre i (in unele tienuturi), er' intru a 3 pers. e cestu de dupa pronuncia pentru ь dein silab'a urmatoria se inaltia spre a (aci cliaru pana la a, intru unele impregiurări inse numai pana la é, intru altele pana la ea, alatura: tu vezī, elu véde, se vadъ, tu meppī, elu se meaprъ; Фѣтѣ frumosu si Фатѣ frumosa plur. Фѣре si Фегі); atunci ne potemu esplică si procesulu prein care a trecutu clamo pana ajunse la kiamš seau si kemš, si pentru ce dicemu intru a 3 pers. kiamъ, nu kemъ.

Asia si in verbele, a caroru radecina are i inainte de terminatiunile personeloru, a (cu sunetu propriu seau de ъ), ce ar fi se urmeze dupa acestu i, se muta in e, de aci rostimu a moxié, moxiérš, (maié, mxiérš) pentru: moxiá moxiarš (méiá, mxiarš), cá: a kantá, kantarš; elu se skpie kapre, pentru: elu se skpiъ, cá elu se meaprъ.

Dein adj. in u facemu fem. in ь asia dein vxnъ va fi vxnъ; dupa acesta analogia dein Фѣкторіс ar

trebui se dicemu Фѣкторіс, cē pentru secatur'a de i, rostimu cu e, care aci intru atat-a se mania pre i, ce l-a facutu se ocupe locul altei litere, de se scola a-supr'a lui si-lu sorbe, de nu mai este. Si cumca procesulu, — prein care trece form'a toriu pana se face dein ea tore in locu de torie, er' acest'a pentru toriъ, — este celu descriu: se vede indata-ce vomu pune art. fem. a, preste care i nu mai are nece o potere; că in vorba dicemu лѣдѣторіа, nu лѣдѣторѣа, totu asia scriu celi mai multi, si numai aceli-a scriu cu ea in locu de ia, cari insielati de e celu spurii dein Nom. inderepta pronuncia spre reu.

Asia patiescu si sustantivele in iъ (cu i sub accentu, ori fora accentu, inse de un'a silaba); si rostimu „domnie, imperatie, curunie, urgie, casatorie, Turcie, Rusie, nemtie, Grecie, Anglie, manie, peri-e, etc, in locu de: domniъ etc.; cari tote, candu-su nearticulate, se cade se se scria: domniá etc. er' articulat: domni'a, casatori'a etc. nu domniea cumu scrie D. „M“.

Si de -mi va fi liertatu a me provocă si la analogia limbei latine, voliu dice, că si in etatea de auru căte una data, dara in cea de arama se afla mai desutiu form'a torius, toria, torium, asia potorius-a-um, pistorius-a-um, si cliaru laudatorius-a-um, care ori cumu nu pote se nu fia un'a cu cea romanescă, pre candu torius, tore, seau nu sciu cumu, la latini nu se afla. Care provocare pentru celi, ce dicu: „limb'a nostra se o cultivămu dupa cea latina,“ pote sierbi in locu de argumentu; era pentru celi alalti va fi de ajunsu mai susu citat'a lege fonetica, si asia sperezu, că nu vomu mai vedé pre neme scriendu: etimologia etc., cē toti vomu scrie: etimologia. —

Acumu deca i in tipulu acest-a desnatiionalizeza pre a, si-lu muta in e, si apoi pentru pecatulu acest-a de multe ori se pedepsesce cu morte, asia cătu in rostire nu se mai aude nece elu, cē remane singuru e celu spurii: nu potu crede, că una comisiune filol. custatoria dein romani, a caroru natiune prein nemicu nu a pierdutu cătu prein desnatiionalizare, se fia partenitu pre corcitul si nesaturatulu de e in locul genuinulu; ia, si se fia disu „scrieti chem, de ora-ce asia scriu si italianii“. Si nece nu a disu. — Dein contra ea primi numai pre h dela itiani, a disu se scriemu chi, in locu de eli; si asia dupa principiulu acelei Com. ar fi se scriemu chiamu, nu chemu, precumu-si nelucesce D. „M“.

Nu suferi indoiela, că sunetul *chi* este dein lat. *cl* și unu *i*, eufonicu (care-lu avem forte desu). Este vorba numai cumu se se scria: cu *chi*, după pronunția; seau cu *cli*, după etimologia? Mie mi-se pare, că nu este, pentru ce se ne legăm de cod'a italianilor; dein contra se tienemu legea ortogr: „*cli* suna cá *xi* (*hi*) și nu face silaba.“ Si acest'a pentru că a) Romanii de preste Dunare dīcu pana asta-di *уензкѣш* nu *уензкѣш* cá noi, etc., b) la noi inca mai suntu ce-va urme de *cli* cu *l*, nemoliatu, asia avem *clini* la sumanu, și sorele se inclina, pote și altele. Er' apoi cumcá *cli* suna *xi*, cliaru asia usioru seau anevolia pote se o invetie cene-va, ca-si ace'a, că *chi* are totu sunetulu acel-a ad: *xi*. — Si deca pre langa tote aceste Comisiunea — la care eu de locu nu me provocasem; cē D. „*M*“ se provoca unde-i vene bene, era prescrierile ei nu le urmeza de locu — ne-a octroatu pre *chi*, nu potemu dice decatu ace'a, că onorat'a Com. facu unu feliu de „*accommodatio*“, de carea limb'a romana nu aveá lipsa.

Deintre aceste se vede, că invinuirea D. „*M*“ de sub I. este nederepta, era cea de sub II. pote justificata.

Cē se cercămu, ore „*M*“ nu este cumva cá preotulu, ce facuse spume, cumu predicá asupr'a furiloru, și vesmentulu de pre elu numai după botezulu celu foranasi erá alu lui. Ore „*M*“ nu se provoca la nece un'a autoritate? Ba se provoca la mai multe, pre cari, ce e dereptu, le-a alesu de minune. Asia

„in tomn'a A. 1860 Guberni'a n'a aflatu o ortografia de care se se fia potutu tiené“ *risum teneatis amici*, aci nu e de risu „*M*.“ vorbesce seriosu. Citeza pre In. Guberniu c. r., cá prein acest'a se probeze, că Rnii de si de 60 ani (acest-a este datu nou in istori'a literaturii române. Rogămu pre Dnii profesori de studiulu acest-a se si-lu insemne bene si se se silesca a uitá, de voru fi mai sciendu vre un'a carte cu litere tiparita inante de datulu acest-a) totu facu la ortografie, totusi suntu de parte de a avé un'a celu pucinu „*pasabla*“ pentru care Guberniulu etc. — Asia este „*M*.“ se provoca cu autoritatea Guberniului, in care n'a siediutu nece unu romanu*), ma potemu dice, nece unu omu, care se fia sciutu romanescce. Ce este mai multu, Dr. Karl Fesztl, care erá referentele — nu membrulu — Guberniului si aveá se referesca despre scolele si cultur'a a diumetate Romaniloru dein Transilvania asia scieá romanescce: de s'a

facutu de poveste. Erá adeca in A. 185. . In B. se tieneá esamenu de maturitate. D. Fesztl, cá presedinte, se jocá cu un'a cerusa nevinovata, carea inse in man'a D. Sale a orea se mutá in instrumentu ucidiatoriu de sperantiele cele mai incantatorie. Unu teneru traduceá dein Latina si anume cuventulu gener cu romanesculu *g e n e r e*. Fesztl (lat. catra Prof.) „rogu-te inderepta-lu, cá si romanescce dice totu acele cuvente, cari suntu in originalu“. Prof. si Directoriulu lumineza pre D. presedinte; după care acest-a] pune calculu si provoca pre altulu. Intemplarea acest'a o spunu toti celi, ce au fostu de faeia; traiescu cu totii, potu se o adeveresca in tote dilele.

Acumu ore cátu cumpanescce autoritatea Guberniului in ortographicis? potemu supune, cá Guberniulu acest-a a sciutu, in ce stare se afla cultur'a limbei romane? Sciut' au strainii cumu e, si cumu nu e ortografi'a romana, precandu dein cauzele aduse in „exordiulu acel-a lungu“ dein N. 50. pare-mi-se romanii inca-su pucini, cari se scia, cumu se cade, ortografi'a si gramatec'a limbei lor?

Er' in cátu „*M*“ se provoca la Diuriale romane, observezu numai atât-a, cá Strigoifulu — la care inca se provoca — si-a preamblatu de câte-va ori metur'a preste „jurnalulu celu mai de frunte;“ si inca cliaru pentru ortografia. Almente in Diuriale nostre scrie, care precumu apuca, si neme le face vre-un'a imputare; omulu cumpanescce mai multu lucrulu si nu-i pasa atáta de ortografia. Cē de ar fi scrise cátu mai bene: nu dau argumentu „obiectivu“ cē numai „autortativu“.

III. Inse nemicu nu me surprinse mai tare cá ace'a, cá „*m*“ insira intre peccatele si pre „*staver*, de care asia tare se tiene A.“ (=Ioane Fórfecca; de ora ce Domnului „*m*“ nu i-a placutu a luá pre „*F*.“ dein numele meu, cē me botezà de nou, si inca „*A*“, după initial'a celui dein Belgradu. Atunci s'a plenu, ce dice profetulu „*brevi esse cupio, obscurus evado*.“

Si cá pentru peccatulu acest-a se nu se interite man'a D. Sale asupra-mi si peste câte-va dile se me pomenescce cu unu „Anweisung“ spre ce-va casa de nebuni — cá după titulaturele primite numai asia ce-va potu acceptá, — me rogu se cetesca celu pucinu ace'a, ce a citatu D. Sa „la 4.“ dein N. 8.; si se-mi dē deslegare.

Acumu se vedemu nou'a editiune a celoru optu nefericiri, dein cari un'a s'a pierdutu, si totu mai suntu noue!

*) a siediutu unulu totusi.

ad 1. Legile (aci ortográfece) se cade se fia generalí, sub cari se se umbresca tote (seau, deca acest'a e cu nepotentia, cele mai multe dein) cuventele de ace'a-si forma. Pentru unu singuru cuventu nu e lipsa de lege dein ace'a simpla cauza: cá mai pucinu tempu se poftesce spre a invetiá, cumu vene a se scrie cuventulu (care este numai unulu), decátu spre invetiarea lepei (care nu pote stá numai deintru unu cuventu). —

Cè „M“ nu vrea se scia de axiom'a acest'a. Deci me porta reu, pentru ce nu i-am preceptu tem'a si nu am respunsu lamuritu „in voliu de unde capetámu pre I?“; si dice: „dein volo, o = u, l = i va fi voiú“. — Ací vorbesce forte logecu; numai-cè totu mai este pucina acatiatura, pentru care neamtulu i-ar dice: Sie haben die Rechnung ohne den Wirth gemacht. De orace in voiú“ a) si-a uitatu, cá D. Sa nu are pre: u, in capetulu cuventeloru, asia dein volo ar trebui se lápede pre o si se dica vol, cumu dice dein laud o laud, etc. Dara se lasamu, cá-lu are, totu va remane alta acatiatura, cá b) nu ne spune I, de a cui frica s'a topitu in i? cá de u nu se teme (calu, valu, velu, mnielu, tiolu, etc.) Prein urmare cu „voiú“ nu probeza nemicu.

Si mai minunatu filosofeza asup'ra bietului „cal“, unde dice „I, dein Sing., in Plur. s'a stramutatu in i, adeca: I, a peritu de totu“! Facia cu asia argumentatiune obiectiva si logeca pote se voru plecá si celi mai cerbicosi. Ea inse pentru mene asia e de in alta, cátu intru nepreceperea mea nu potu cuprende

a) terminatiunea Plur., carea este i, (domnu, domni), ce s'a facutu? au la cuventulu „cal“ nu se adauge? Si de se adauge: atunci cu i, celu facutu dein I, cumu de nu face doi i?

si b) cumu pote I, acel-a dein „cal“ se se si stramute in i si se si piera de totu. Deci nu mai intindu nemicu despre acelu bietu de I, me rogu inse de D. „M“. alu societatei literarie“ se nu despretiuesca rogarea, ce-i facu prein acest'a, adeca se deslucisca mai pre largu, deca a se stramutá este = a perit de totu, seau cá omid'a, candu se stramuta in fluturu, pieru de totu. Pre cátu sciu eu, ómenii cugetau pana acumu, cá lucrurile pieru numai cá atari, si de totu nu pierc nemicu (*in nihilum convertitur nihil*). Cè pote acest'a se fia numai unu prejudeciu, care „M“ va face bene se-lu desradecineze, cá ómenii se nu ratecesca mai multu sedusi de a autoritatea acestui prejudeciu. Demustrandu-si tes'a,

„M“ va produce revolutiune in modulu de a cugetá alu ómeniloru si inca si alte multe „societáti literarie“ se voru senti prea fericite, deca le va face onorea de a primi si diplomele loru.

Almente eu destinsesem intre cuventele, intru a caroru radecina I si n, custa pana astadi si se molia numai pentru i, ce urmeza dupa ele — si intre cele, in cari pre multe locuri nu se mai audu nece decumu. Si am disu

la a) Cene va vrea se scria regulatu, va cautá se puna pre I si n, in tote locurile acele, unde I si n se molia prein i, ce urmeza dupa ele si apoi cu i acest-a se contrage intru unu súnetu. Deca lui „M“ nu i s'a parutu de vorbele acestea, se cadeá se arate, cá si almente potemu scrie regulatu. Dapa judecat'a mea acest'a se cadeá se-i fia „tem'a“ si nu cuventulu volo = voiú, care inca vene in categori'a acest'a. Ce inse n'a facutu; cá argumentatiunea de mai susu, dupa modulu, in care cúgeta ómenii pana acumu, nu ar multumí nece pre nesce prunci dein scola.

De ace'a, cá I si n ar inmultí silabele, chiaru si deca toti romanii le voru rostí, nu aiba neme nece un'a grige. Cumu dicemu κρητοπιξ de doue silabe (si precumu audu eu, si diumetate) amu poté dice si ρημῆνιξ totu de atáte silabe; si urecli'a romanului nu s'ar scandalí. Nece se cade se uitámu, cá si dein coce de Dunare suntu tienuturi, pre unde litererele acestea remanu si inaantea lui i, netopite; asia nu pre tot-inde se dice вѣ, кѣ etc. cè suntu tienuturi, unde poporulu rostosce вѣлѣ, кѣлѣ etc. Professorulu X. ne spuneá, cumu aflá intru un'a de dile pre scolarii deintru o clase in certa apriga pentru cuventele acestea; unii diceáu cá pre la eli se dice cu л. moliatu (вѣлѣ), celi alalti aperáu mortiesce, cá la eli se dice вѣлѣ (cu л. intregu) si acest'a este mai bene.

Si cá „M“ se nu aiba cuventu de a dice, cá „ratecescu pre la meru, pre la peru fora principiu,“ eca spunu principiuulu pentru care se cade a se pestrá I si n, si in cuventele de categori'a acest'a si in cele de cea urmatoria, si acest-a este: „radecina cuventului se remana intrega“. Cui nu-i-se pare de principiuulu acest-a: lucre almente; inse nu se apuce de adereptulu de cuvente, cè antâniu de pomii dein gradin'a sa, talia-le trupin'a, si veda, ce frupte-i voru aduce; si numai dupa ce experimentulu va fi produsa rezultate imbucuratorie, se apuce de cuvente.

la b) pentru scrierea lui I si n in cuventele, in

cari asta-di pre cele mai multe locuri nece de cumu nu se mai aude, nu voliu se aducu altu argumentu, de câtu pre acest-a: că, dupa ce limb'a romana are se fia una, fauritorii de ortografia nu se cade se-si puna de indereptariu numai rostirea dein satulu loru; cê se studieze limb'a intrega dein tote dialectele si dein tote cârtile ei. Si facundu acest'a voru aflá, că si dein coce se dice вълѣ, кълѣ etc. ma si ꙗрънѣ, ꙗрънѣ etc.

Era legi ortogr. se faca numai dupace voru fi terminatu studiulu acest-a. Că la dein contra voru patí cá „M“ cu legea dein N. 47 p. alu 3., unde dice, că n se molia intre doue vocáli! Asia cumu va cetí D. Sa cuventele: aduna, aluna, prunetu, alunetu, mane, pane, pena, mrena, pépene, peptene etc.?

(Vá urmá.)

Limb'a romana in Satumare.

(Capetu.)

In anulu trecutu din caosulu politiceii europene redândá principiulu nationalitatei, acarui effusu este respectarea limbei fiacarei poporatiuni, si egal'a indreptatire, care la noi se mai ventilase, fara se fia pututu ajunge la putere de vietia. Acestea era pentru caus'a noastra nesce constelatiuni de cea mai buna sperantia. — In unele inpregiurari cá acestea dara ce era mai naturalu, de catu cá se pretendemu si noi cu cuvintele evangheliei, dela statu: „da ne partea ce ni se cuvine“ (limb'a materna) nu pentru cá se o respimu in tieri streine casi fiulu ratecitu, ci se o cultivamu si folosimu patri'a-ne spre binele comunu. Si éta ca statulu — In. consiliulu locutenentiale regescu — in 21. Octobre 1861 Nr. 58,244 dechiará gimnasiulu catolicu de Satumare de gimnasiu „mestecatu“ cu limb'a ajutorala romana. Nime nu si-ar' poté intipui ce inpresiune neplacuta a facutu in fratii magiari asta decisiune, ei inse se mangaiea cu aceea: ca asta casi unu visu amagitoriu, casi o neluca trecátore va disparé din antea dreptulu istoricu, — si corpulu profesoralu inca in Nov. a. t. a facutu unu feliu de remustratiune in contra clasificarei gimnasiulu acestuia intre cele mestecate. — Dar' pe langa tóta opintirea asta, innalta cancelari'a aulica ungarica in 27. Dec. 1861 Nr. 15,657 de nou numera gimnasiulu de Satumare intre cele mestecate, ér In. cons. locut. regescu conformu acestei decisiuni in 12. Febr. a. c. Nr. 95,207 demanda organizarea gimnasiulu acestuia dupa norma celoru mestecate.

Eu in nesu cu multele rogari umilite in privinti'a

sistemisarei profesoriei de limb'a romana, a esoperarei solutiunei profesoresci, si prin urmare a asecurarei venitoriulu nostru in meritulu acest'a, cu diverse ocaseiune susternute la locurile sale, mi-luiau cutediare de nou a me rogá Ilustritatiei sale Episcopulu de Gerla in 16. Febr. a. c. Nr. 25. cá dupa ce gimnasiulu de aici este recunoscutu de mestecatu, se esopereze aplicarea limbei romane de limba ajutorala a institutiunei, amesuratu innalteloru ordinatiuni citate mai susu, si postindu trebuinti'a se oferaze din v. cleru a diecesei Gerlane individi apti de a fi profesori, si bine cunoscatori de limb'a romana, caroru se le midilocésca solutiune cuvenita dela statu. — Dar' si pana candu s'ar' poté e-fectu' acest'a (póte in anulu venitoriu) se se sistemiseze profesori'a limbei romane asia; catu respectivulu profesorulu se fia totu odata si catechetu pentru tinerii gr. cat. din gimnasiu, prin urmare profesorulu ordinariu in gimnasiulu de Satumare.

Intr' acea incl. directoratu primindu mai susu venerat'a ordinatiune in privinti'a organizarei gimnasiulu acestuia dupa norm'a celoru mestecate, ne convocá la o conferintia estraordinaria pe toti profesorii in 22. Febr. a. c. in care stimatii mei colegi se nesuira cu diverse arguminte a aratá: cumca clasificarea gimnasiulu acestuia intre cele mestecate este gresita; si ceru dela respectivele locuri mai innalte repunerea gimnasiulu acestuia intre cele pure magiare. — Eu neinvoindume in ast'a mi-am rezervatu votulu, si mi-am datu opiniunea separata in meritulu acest'a, care alaturata la protocolulu conferintiei s'a susternutu In. const. locut. regescu. — Asta opiniune din care se voru vedé motivele si tendintiele atatu a corpulu profesoralu, catu si a' mele in traducere de pe limb'a magiara este precum urmáze:

Opiniunea separata.

A profesorulu subscrisu, in meritulu inrolarei gimnasiulu superioru r. cat. de Satumare cu totu dreptulu intre gimnasiile „mestecate.“

„Gimnasiulu r. c. superioru din Satumare atatu in respectulu pusetiunei sale geografice, catu si a cei etnografice trebuie se se privésca de gimnasiu mestecatu din urmatórele cause:

1. Pentru ca gimnasiulu acest'a nunumai se afla mai in centrulu poporulu romanu din comitatulu Satumarelui care numera peste 100.000 de suflete; ci totu odata in apropierea ba, togma in vecinitatea comitateloru: Ugocia, Marmatia, Solnoculu de midilocu si districtulu Cetatiei de Pétra, in care tienuturi érași se mai

afla romani curati la 20.000 suflete, si din care parti — in lips'a altui gimnasiu superioru — concurgu tineri romani in numeru insemnatu la gimnasiulu acést'a.

Ce se tiene de parerea directorului in obiectulu acést'a cuprinsa in protocolulu conferintiei su I. a) catra care se alatura si ceilalti profesori: „cumca in gimnasiulu de Satu-mare in prezentu 50 studenti romani fiindu, carii toti intielegu limb'a magiara, gimnasiulu acést'a dupa starea lui moderna nu se póte numerá intre cele mestecate, . . . si cumca: de s'ar' introduce limb'a romana cá limba ajutorala a institutiunii, fiindu ca ceilalti studenti nu o intielegu, ar' fi cu greu, ba dóra togma cu neputintia a ajunge prefriptulu scopu a institutiunii,“ — asta (parere) pe langa aceea ca e acomodata numai dupa impregiurarile moderne si prin urmare insusi corpulu profesoralu inca lasa pentru viitoriu calea deschisa pentru modificarile ce s'aru pófti in privinti'a acést'a amesuratu schimbarei impregiurarilor; pana atunci nu póte se aiba putere de viétia pana candu mai stá sanatosulu principiu a institutiunii: *non scholae sed vitae discimus*, — caci a redicá unu institutu de invetiamentu si a-lu sustiené cu spese atatu de mari, fara cá se cautamu la viitoriu, ar' fi o absurditate adeverata! — togma viitoriulu trebuie se-lu avemu aci in antea ochiloru, precum l'au si avutu atatu in consiliulu locutenentialu regescu, catu si in cancelari'a aulica ungarica in gratiósele sale rescripte, in care gimnasiulu de Satu-mare catolicu se numera intre cele mestecate.

2. Fora asemenare mai multi tineri romani voru frecuentá gimnasiulu acest'a, daca se va introduce limb'a romana in institutiune, a carei lipsa este nedisputabila mai alesu in cele 4 clase a' gimnasiului inferioru; dupa ce asertulu corpului profesoralu: „cumca tinerii romani intielegu deplinu limb'a magiara“ se póte infrange cu exemple vii; — dar' togma si in casulu acel'a daca asertulu acest'a ar' avé criteriulu adeverului, n'ar' constatá alt'a, decatu: ca institutiunea in gimnasiulu de Satu-mare in trecutu a fostu asiá organisata, catu invetiarea limbei romane cu o istetia precalculata se fia innadusita inca in coltiulu ei celu fragedu! baterca nu se cuvine, nu trebuie se inoramu aceea: cumca trei sute de mii de romani in tienuturile aceste flamindiescu si insetosiéza de limb'a sa materna si de deregatori carii se i cunósca limb'a sa romana; — intr' atatu catu in giurulu acest'a cu totul é neaptu de a fi deregatori care nu vorbesce limb'a romana; — asta s'ar' poté adeverí cu mai multe exemple demne de compatimire:

candu oficialulu nepreceptoriu de limb'a poporului absolvéza pre celu vinovatu, si sentinti'a fulgeratóre o dictéza asupra nevinovatului. —

3. Ne fiindu primita pana acum limb'a romana de limba a institutiunii (explicatiunii si a responsurilor) in gimnasiulu de Satumare — acarei cunoscintia de altminte in giururile aceste precum pentru statulu preutescu asia si pentru celu civilu este o conditiune „*sine qua non*“ multi tineri romani voindu a-si castigá cunoscintia mai deplina a limbei materne, erá siliti a luá lumea in capu, si a peregriná séu la Blasiu in departare de 30 miluri — séu la Aradu in asemenea departare de spariatu, séu la Beiusiu mai totu atata, si pe acolo a-si continuá cursulu scolasticu cu spese indoite, daca voiau a se ferici intre poporulu romanu, si binele acestuia, ori si in ce calitate, doreau alu innaintá. Si éta ajunseramu la explicarea impregiurarei: pentru ce sunt acum in gimnasiulu de aici numai 50 de studenti romani! ? Asemenea peregrinari impreunate totu-de-un'a cu daune materiali, a uneori si cu de cele spirituali, numai asiá se voru poté iucungiu rá pe viitoriu, decumva se va introduce limb'a romana de limba ajutoratóre a institutiunii in gimnasiulu catolicu de Satu-mare“.

4. Intre agendele statului nu cea din urma este aceea, ca se se ingrigésca de midilóce corespundietóre: pentrucá pe langa educatiunea popóreloru religiósá, se se crésca si se se cultive individi d' ajunsu din sinulu fiacarei poporatiuni deosebite dupa limba, in numeru proportionatu, apti pentru deregatoriile besericesci si civile, carii adeveratulu patriotismu se-lu pórté in sinulu seu cá si unu tesauru scumpu, — limb'a poporului, asta nota caracteristica fundamentala si singur'a conditiune dela care aterna implinirea misiunii unui functionariu, in tóta puritatea sa se isvorésca din gur'a loru, — si binele poporului respectivu, care este scopulu finalu a totoruru oficiiloru, se-lu aiba la anim'a sa.

Decumva inse in gimnasiulu de Satu-mare nu se va aplicá limb'a romana de limba ajutorala a institutiunii, cea mai justa sperantia aloru 300,000 de romani o vedemu prefacuta iu fumu; in tienuturiile mare parte curatu de ei locuite, — carii acum trezinduse au ajunsu si ei la cunoscinti'a de sine, la cunoscinti'a nunumai a datorintieloru, ci si a lipseloru si a drepturiloru sale celoru naturale, care nu se potu mai multu disputá dela ei — s'ar' ingreună, daca nu togma impedecá, administratiunea atatu cea politica, catu si pártea ei cea multu delicata a justitiei; — si asiá negligendu-se celu mai pretiosu tesauru a poporului acestui numerosu, cultivarea

si folosirea limbei sale matarne, éra amu recadiutu in fatal'a epoca a privilegiiloru, candu interesulu majoritatiei poporului, érá sacrificatu interesulu minoritatiei, ba in unelé casuri togma a unei franturi, caste! *et hinc illae nostrae lacrymae!*

Din tóte aceste — dupa opiniunea mea — de sine urméza: cumca, despre o parte interesulu inalt. tronul, inflorirea monarchiei nedespartibile, inaintarea adevératului patriotismu, si inlesnirea administratiunei politice si de justitia; é' despre alt'a binele ferbinte doritu, si de multu meritatu, a atinsiloru trei sute de mii de romani din giurulu acest'a — carii facu o parte respectabila a natiunei romane, in care in privinti'a tronului si a patriei inca nici odata nu s'a aflatu astutia — poftesce si pretinde: cá gimn. cat. din Satu-mare se fia pentru totdeuna mestecatu, si limb'a romana se se aplice in elu cá limba ajutorala a institutiunei — acum la inceputu bater' in cele patru clase inferióre — catu mai curendu.“—

Opiniunea asta n'am intardiatu a o tramite si Ilustritatei Sale D. Eppu Alexi cu aceea rogare: cá se se indure a se intrepune, cu tóta energi'a ce -lu caracteriséza, pentru punerea in viétia a susveneratoru ordinatiuni in privinti'a aplicarei limbei romane, cá ajutorala in gimnasiulu de aici.

Ce rezultatu voru avé aceste incercari, care au de scopu numai consolidarea fratietatiei si respectarea imprumutata, fara de care atatu de tare dorit'a egalitate n'are nici unu intielesu, vomu vedé la tempulu seu. Din semnele inse ce ni se arata cu tóta ocaziunea, candu ne resolvamu cu tóta seriozitatea a mai adauge cate unu pasu in ante, au trebuitu se precepemu si potemu marturisí: cumca pentru libertatea personale amu avuta de a ne luptá numai in contra suprematiei capriciósé de 400 ani; dar' pentru libertatea natiunala, si egalitatea perfecta a limbei trebue se ne luptamu totodata si in contra [prejudetieloru inradacinate de o mie ani, cuprinse in canoscutulu „dreptu istoricu“ — la care se potu cu dreptulu aplicá cuvintele strabunului poetu: „*Hoc miserae plebi stabat commune sepulchrum.*“ — Asiá-i pentru ca fratii nostri magiari — *exceptis excipiendis* — aci ne infunda cu liberilitatea si totu atunci ne spunu in ochi: ca nu suntemu marturi pentru libertate; — acum ne compatimescu ca din lipsa puteriloru materiali n'avemu scóle, recunoscandu ca nu noi, ci injuri'a temporiloru trecute pórtá vin'a ne-meritatei nóstre seracii, mai apoi ne arunca in fačia: ca n'avemu intielegintia; — astadi ne primescu din

marinimitate in scólele cele facute cu spezele statului asiá dara si cu denariulu nostru—pentru cá se gustamu nectariulu sciintieloru, si mai poimane ne adaugu la rubric'a magiariloru nunumai pentru ca ne-amu nascutu in teritoriulu coronei s. Stefanu, ci si pentru ca le scimu limb'a. (Si in adevéru trebue — de si cu durere — se marturisimu: cumca asta procedura — cum am dice sistematica — si-a avutu rezultatulu seu, cari unii dintre romani invetiandu limb'a magiara si-au neglesu in tene-retie cultivarea limbei sale matarne, si numai mai tardiu in etatea barbatiei pasindu in lume se destépta batandusi peptulu si dicandu: „Pecatele teneretieloru mele nu le pomení Dómné!“ atunci inse parte le este rusine, in contra adevérulei recunoscutu: „*Cur nescire pudens prave quam discere malo?*“ parte tardiu se se re'n-tórea dela calea sa cea ratecita. Si unii ca acestia, decumva din intemplanie li se pune intrebarea: cei caus'a de asiá cu greu le curge limb'a materna, pana candu in cea magiara au o repediune de duraitóre? nu ti sciu alta respunde, decatu si recitézu cuvintele lui Palia: „*Fato despicitur Princeps, et servus amatur*“.) — Éta ce insemnéza a imbucatori cu lingur'a si a scóte ochii cu códa! si totusi unii dintre noi ne miramu inca si acum candu cetimu in Pesti Hirnök, si mai tóte fóile magiare convictiunea loru: „*adjanak békét ezen kényes ügynek (adeca intrebarei natiunalitatiloru) az urak,*“... si érási unii dintre ei se mira candu intielegu convictiunea romaniloru: „*lasati si voi fratietatea ventilata pentru Ddieu, pana la deciderea intrebarei natiunalitatiloru, — si aplicarea egalitatiei perfecte.*“

Pana atunci se ne re'ntorcemu la tem'a nóstra. Gramatic'a romana vedemu ca se propune, ca studiu éstraordinariu, in mai multe gimnasii mari si mici in Ungari'a si Transilvani'a. Dar' dupa care planu? si cu ce rezultatu? asta inca nime nu a intrebatu dela noi, nici benefactorii dela carii séu prin carii — avemu pu-çintic'a remuneratiune, nici suveranulu nostru in privin-ti'a limbei matarne, natiunea, in acarei interesu ne sa-crificamu. Acum dara a sositu tempulu: cá in locul nepasarei acesteia, care mai multu nu se póte suferi, se pasiésca la midilocu energetic'a partinire a intereselor natiunale binecumpanite si in meritulu acest'a. Midiló-cele conducátóre la scopulu acest'a aru fi: congrega-tiunile invetiatoresci. In aceste aru avé ocaziune re-spectivii profesori de limb'a romana dela tóte institutete, su presiedinti'a p. e. a unui dintre directorii gimnasia-loru romanesci, in tóta vacatiunea a-si comunicá espe-rintiele, ideile, opiniunile si convingerile sale despre

asiedierea unui planu generalu, care ar' fi se se observe preste totu — cu modificatiunile ici séu cólea recerute de inpregiurari, — despre cartile care ar' fi se se intrebuinteze, . . cu unu cuventu: despre midilócele prin care s'ar' poté mai pe usioru innaintá invetiarea limbei romane in gimnasii. Congregatiunile aceste, si pana candu s'ar' organisá preste totu starea invetiamentului la noi, si s'ar' redicá institute natiunale proprie mai innalte, aru avé innalt'a misiune: de a cere sama dela fiacare, ce se cuprinde cu tréb'a institutiunei, cum s'a negociatoritu? si catu a dobenditu cu tálantii ce i-au fostu incredintiati spre scopulu acestu salutaru? Din aceste dara ar' resari plant'a nobila, ce singura este in stare a nutrí spiritulu institutiunei, respunsabilitatea. In fine congregatiunile aceste aru fi chiamate de a se consultá despre modurile prin care profesoríile de limb'a romana — care in multe gimnasii depindu numai dela bunavointi'a, care usioru póte degenerá in capritiu, a unor'a si altor'a — s'ar' poté asiediá pe unu fundamentu statornicu, prin urmare de a pasi in numele natiunei la unu feliu de invoiéla cu innaltulu guvernulu spre folosulu si onórea natiunei. — Congregatiunile aceste dara, care aru servi de modelu si indemnu si pentru adunarile invetiatoriloru comunali nu se potu destulu recomandá in consideratiunea si partinirea respectiviloru.

— O. P. cetitoriu va asteptá — si cu totu dreptulu — se scie ceva si despre starea scóleloru nóstre comunale. Aceste decandu s'a redicatu preparandiá si in Naseudu, pe de asupra s'aru paré ca mai insufletiescu ceva, cautandu inse mai deaprópe la starea loru, si aici se infaçiosiéza defepte grandióse cá totu atate pedeci a infloriei invetiamentului: lips'a totala a unui planu anumitu, care se servésca de cinosura invetiatoriloru, — lips'a cartiloru scolastice intogmite anume pertru trebuintiele nóstre, — lips'a respunsabilitatii mai peste totu de susu pana diosu. Caci én se luamu lucrulu dupa cum sta: Unu inspectoru scolaru diocesanu — apoi totu odata canonicu si prepositu capitularu — peste 6—7 sute de scóle comunale, pe langa tóta energi'a si zelulu ce-lu caracteriséza, abia va póte face visitatiunea scóleloru siesi concrediute intr' unu diumatate de seculu! — Apoi protopopii tractuali, cá inspectori perpetui — asia-dara eo ipso mai nimicu, séu fórté puçinu respunsabili — carii aru trebui *ex off.* odata pe anu se visi-

teze scólele districtuali, — si in urma parochii locali cá directori, carii . . . .

De cumva s'a mai semtitu undeva necesitatea unei reforme radicale, apoi starea scóleloru comunale romane este aceia, care prelinde o reforma cá acésta.

P. Bránu, p. p.

Varietati.

Felurimi. Se spune ca acumu in Grönlandia, fia care eschimosu scia se cetésca, si numai copii de scóla dar' si cei mai betrani. Literatur'a grönlandica firesce e saraca; cuprinde numai 40 carti, dintre cari 32 religióse, dóue medicinale, 2 juridice, 1 de folosu comunu, si o colectiune de versuri. Multi sciu si scrie si se intielegu prin epistule cu rudeniile séu amiciei loru din departare si strainatate. Din contra in computu aru facutu pana acumu fórté puçinu progresu; ei se tienu mai bine de sistem'a loru de cinci numeri, si in tóte relatiunile loru economice nu folosescu mai multu computu decatu folosescu unu copiasiu de scóla de pe la noi, in numerarea cruceriloru ce i dá tataso se-si cumpere hartia.

Margaritare. Se traimu in veci aici! . . . . Si pentru ce? Cá se vedemu ceea ce amu vedutu, se audimu ceea ce amu auditu, se batemu neincetatu aceiasi cale, se ne invertimu in acel'asi cercu, se ne întórcemu dela amóre la ura, dela ura la amóre, se negamu astadi lucrurile de eri, se ne tavalimu in aceleasi placeri, se fimu mai pe totu minutulu siliti se chiamamu nefericirea intru ajutoriu cá se ne scape de monotonia vietii.

— Cu tóte ca viétii'a este fórté marginita, placerile suntu si mai marginite: abia finimu calea vietii pe diumetate, si paharulu desfatariloru s'a desiertatu pentru noi si suntemu siliti se traimu cu o ticalósa aducere aminte a díleloru seninóse, ce s'au intrupatu cu eternitatea. O! tineretiile intogma cá parintii cei risipitori, chieftuescu fora indurare tóte placerile si lasa betranetiiloru intristarea dreptu ereditate.

— Peste tóte nefericirile vietii vinu si betranetiile ce le incoronéza. Ne chinuimu atunci se indulcimu amarulu loru: ce folosu? Gustulu a pieritu semtirile suntu amortite, membrele trupului in locu se se ajute se deslipescu unu de altu si se derapena; nutrementulu le ingreunéza in locu se le ajute; candu luamu paharulu in gura cá se adapamu setosulu pieptu, ne tememu cá mórtea se nu vina se ni-lu rapésca. Ce dara ne mai remane? se adunamu fapte bune ce vomu fi facutu in cursulu vietii si cu densele se petrecemu dílele apusului nostru: ér' celu ce nu va fi avendu fapte bune, cumu va petrece . . . Cu intristare si mustrare de cugetu; . . mai bine ar' fi fostu pentru desulu de nu s' ar' fi nascutu!

Yung.